

הר כרכום, הר סיני?

האמת מאחורי הטענה על הקשר של הר כרכום להר סיני

יהודה רוטבלום

ציורי סלע בנגב

www.rockart.co.il

הר כרכום לכל הדעות הוא הר קדוש. הוא נמצא בנגב התיכון והעדויות הארכולוגיות בו מראות על פעילות דתית ענפה לאורך השנים. אלו כוללים: מקדשים, במות, מצבות וציורי סלע למכביר. לפי תיארוך הממצאים הם רובם מתקופת הברונזה התיכונה. ההר שימש כמרכז דתי לנוודי המדבר במשך כ-5000 שנה וזמן זה חופף גם את התקופה של יציאת מצרים. פרופ' ענתי ארכיאולוג אשר חקר את ההר, בשנות 1990 המוקדמות, טוען שזהו גם הר סיני. הוא חפר וחקר בהר במשך כ-20 שנה שבמהלכם הוא הגיע למסקנה שהממצאים בהר מצביעים על כך שזהו הר סיני שלנו. הכרזתו הציתה תגובות חריפות מצד ארכיאולוגים וחוקרי המקרא מכל הקצוות. הם דחו את הצעתו בנחרצות במיוחד לאור העובדה שתיארוך הממצא בהר לא התאים לתיארוך של יציאת מצרים לפי התנ"ך. ברעיון טלוויזיה הוא הגיב "לפני עשרים שנה הייתה לי תחושה שהר כרכום הוא הר סיני. לפני 3 שנים הייתי משוכנע שזהו הר סיני. היום אני יודע זאת בוודאות!" מה האמת בעקבות טענתו והשאלה עדיין רלוונטית איפה הוא הר סיני?

מלות מפתח: הר סיני, יציאת מצרים, ציורי סלע, מקדשים, מצבות, הר כרכום, מדבר הנגב, מדבר צין, מדבר פארן, מדבר סיני.

הקדמה

הסיפור של יציאת מצריים הוא אחת מהדרמות הגדולות בהיסטוריה. הוא הפך לסמל אוניברסאלי לכל האנושות במיוחד לשוחרי החופש לאורך הדורות. יש הרבה אירועים מכוננים בסיפור הזה ומעל כולם מתנשא מעמד של הר סיני. הר סיני הוא המקום שאלוהים העניק לבני ישראל את עשרת הדברות, חוקי העל של האנושות. אלו הפכו לגבולות הצדק של העולם המודרני וכולם מקבלים את אמות המידה שנקבעו במעמד זה. למרות מאות שנים של לימוד התנ"ך ויציאת מצריים מקומו של הר סיני לא נמצא. התעלומה יצרה עשרות תיאוריות לגבי זיהוי הר סיני. עם כל המאמצים הארכיאולוגיה נכשלה לספק הוכחה חותכת, לא נמצא אפילו ממצא אחד המאשש את הסיפור, במדבר הנגב או הערבה או במקומות משוערים שבם נערך המסע ממצריים לארץ המובטחת. עקבות יציאת מצריים נחקו, עם עלי כלי הרצל שהיו למצרים, כלא היו ועובדה זו הביאה מספר חוקרי מקרא וארכיאולוגים למסקנה שיציאת מצריים אפילו לא התרחשה בהתאם לתאור בתנ"ך. לא נמצאו מסמכים חיצוניים התומכים בסיפור והמסמך היחידי אשר מתאר את המאורעות האלו הוא עדיין התנ"ך.

ארכיאולוגים והרפתקנים עם מכשירים מתקדמים לגילוי עתיקות חפשו את הר סיני בלהיטות לאורך הדורות. החלוצים האלו יצאו למסע במאה ה-19. התנ"ך שימש להם כמדריך אך התיאורים המבלבלים בו הרחיבו את אזור החיפוש למרחב המתפשט מלוב דרך ישראל ועד לערב הסעודית. הרמזים למיקום הר סיני נשלפו מהתנ"ך והם התמקדו במיוחד במאפיינים גיאוגרפיים הקשורים ליציאת מצריים. למשל היכן ים סוף שלתוכו נבלע צבא מצריים שרדף אחרי בני ישראל? באיזה מדבר נמצא הר סיני? הרבה מההרפתקנים האלו עדיין מחפשים את הר סיני במרץ למרות שהמדרש אומר "שמקומו לא נודע" וכאמור אלו דברי אלוהים ולכן כנראה כל החיפושים האלו הם לשווא.

אם נניח שיציאת מצריים אכן הייתה אירוע היסטורי הדרך היחידה לזהותה היום היא מהתיאור המקראי. התנ"ך מתאר בפרטי פרטים את המסע ואת החניות לאורך הדרך אך עדיין ההתאמה למפות מודרניות היא בלתי אפשרית. המחקר הגיאוגרפי לא הביא לתוצאה ובמשך השנים 23 תיאוריות שונות נוסחו בהקשר התואי של יציאת מצריים. עד כה כל תיאוריה נכשלה למרות הטענות החזקות העומדות מאחוריה. המכשול העיקרי לפתרון התעלומה היה בעיית התיאור, אשר לא איפשר לשחזר את התיאוריה לפי התנ"ך, וחוסר ממצאים ועדות חיצוניות כתובה.

אמנם זיהוי הר סיני היא מטרת החיפוש של כולם אך רמזים בדרך הפכו למשמעותיים במחקר. כך למשל בחינה של תאור יציאת מצריים מראה שדווקא מיקום ים סוף היא המפתח לתעלומה. זהו גוף מים גדול עם אפשרויות ספורות במרחב ולכן חלק גדול בזיהוי הגיאוגרפי התמקד בזיהויו. במשך השנים הוצעו 3 נתיבים עיקריים לתעלומת הר סיני כאשר במרכז החידה הבלשית הזו עומד ים

סוף. ההנחה הסבירה של החוקרים הייתה שאם ניתן לזהות את הנתיב יהיה אפשר לזהות הרים לאורכו ומתוכם למצוא הר שיתאים לגדולתו של הר סיני. עד היום חוקרי הר סיני הציעו שלושה נתיבים אפשריים ליציאת מצרים:

הנתיב הדרומי: גרסה שמאתרת את הר-סיני בדרום חצי-האי, בהתאמה לזיהוי היווני-אורתודוקסי באתר ג'בל מוסה או בהרים אחרים בסביבתו, כמו ג'בל סירבל, סרביט-אל-ח'דם ועוד.

הנתיב הצפוני : גרסה לפיה ים-סוף איננו אלא ים-התיכון, עם קני-סוף בקטע הרלוונטי. הר סיני בגרסה זו מזוהה עם ג'בל הלאל.

הנתיב המרכזי: גרסה המצביעה על ג'בל סין-בישר, במערב חצי-האי, כאתר הר-סיני, הר כרכום.

איור 1 מפת האתרים המזוהים עם הר סיני ונתיבי יציאת מצרים

הזיהויים השונים של הר סיני נאחזו בנימוקים מנימוקים שונים. זיהוי ההר, ג'בל בגיר, בערב הסעודית נסמך על מיקומה לחוף ים-סוף, שאותו חצו בני ישראל במנוסתם ממצרים. בסרביט אל חאד'ים בסיני נמצאו כתוביות עם שם אלוהים. הם טענו שזוהי שפת הקודש שאלוהים העניק לבני ישראל ומשה כתב בה את עשרת הדיברות. אז זהו ההר ואלוהים הוא שם! ג'בל סירבל הפך לעוד אפשרות כי הוא קדוש לבדווים. באיגרת מאת השליח פאול נכתב, *הר שעיר הוא הר בערביה*, כלומר בערב הסעודית והנוצרים אמצו זאת מיד. הר שין בשיר נמצא כנוח לטיפוס למנהיג בא בימים, משה בן 80, כפי שמתואר בתנ"ך. אפס מכל אלו, עד היום לא נמצאו הוכחות ארכיאולוגיות חותכות לשום אתר מהאתרים שהוזכרו, וכל התיאוריות נותרות אפוא בגדר של סברות ופרשנות. לנו הרי ידוע שהשאלה כבר הוכרעה מזמן וגורלו, כמו הר נבו מקום קבורת משה, הוא שמקומו לא נמצא עד היום הזה.

מתוך 23 האפשרויות הקיימות לזיהוי הר סיני, דווקא הר כרכום, ככלות הכול, הוא בעל הסבירות הגבוהה ביותר, ונקל לאמץ את התיאוריה על אודותיו למרות הסדקים בה. מה שהופך אותו למועמד מוביל לתואר נכסף זה הוא הגיאוגרפיה, זוהי הזירה שבה מתרחשת יציאת מצרים. ההר שוכן בתווך באזור הנדודים של בני ישראל ממצרים בדרכם לכנען. הוא נמצא על הגבול בין הטריטוריות של העמים מדיין ועמלק, הקשורים קשר בל יינתק לסיפור יציאת מצרים. ב-25 השנים האחרונות חקר פרופ' עמנואל ענתי (בסיוע משלחות מחקר מאיטליה) את ההר ביסודיות. המסקנה ממחקרו היא שהר כרכום הוא הר סיני, והוא אף פרסם ספר על הנושא. את הטענה שזהו הר סיני הוא השמיע לראשונה ב-1986, והיא מיד נתקלה בהתנגדות מצד רוב הארכיאולוגים. אך בשנת 1999 הכיר בה הוותיקן ויצא בהצהרה שהר כרכום הוא הר קדוש. תגובתו של ענתי לפולמוס שהתעורר בעקבות טענתו הייתה, "מי שיודע את מה שאני יודע, יודע". לשיטתו, זיהוי מדעי של הר סיני אמור למלא מספר תנאים:

- זיהוי והתאמה של כל התחנות לאורך מסלול יציאת מצרים
- הימצאות ממצאים ארכיאולוגיים (הוכחה של תרבות חומרית)
- ההר אמור להיות מוחזק כקדוש לפני יציאת מצרים
- הוכחה לקיום יישוב, נוכחות אדם, בזמן יציאת מצרים

תאור הר כרכום:

הר כרכום הוא הדרומי בשרשרת הר הנגב שנחתך בפתאומיות בפאתי מדבר פארן. השרשרת הזאת כוללת את הר שגיא, הר לוץ והר המערה. הרים אלה הינם הרי משאר שנוצרו כמוצאה מבלייה קדומה בכל אזורי הארץ. בראש ההר יש חלוקי נחל מאבן צור, שרידים ממערכת ניקוז נחלים מלפני 60 מיליון שנה. הצור מכסה בצפיפות שטח רב בהר ונראה כשטיח מבריק הפרוש לכל כיוון ממש כפי שמתואר בתנ"ך (שמות יז-6) *אֲנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוֹר בְּחֹרֵב*. משטח הצור הוא מיוחד להר וזהו התיאור התמציתי ביותר היכול להבדילו מהרים אחרים בנגב. ריכוז הצור הוא באיכות מצוינת, חומר גלם קדום שניתן היה ליצור ממנו כלים. כמות המשקעים בהר הינה פחות מ-70 מ"מ גשם בממוצע רב שנתי. במשך החורף ההר וסביבתו זוכים לשיטפון אחד או שניים לכל היותר והאזור צחיח כיאה למדבר. רמת ההר נתברכה בלחות גבוהה יחסית, לכן אפשר למצוא צמחים מדברית עשירה למרות הצחיחות.

במת ההר עשויה סלע גיר צהבהב היוצר את האופי המצוקי של שיפולי הרמה. בגיר ניתן להבחין בתופעות של בולבוסיים (כדורי סלע גדולים) ובעדשות צור. להר כרכום צורת במה גבוהה ששטחה כ 10 קמ"ר. אורך ההר צפון/דרום 4 ק"מ מזרח/מערב 2 ק"מ. את ההר מקיפה רצועת שטח רחבה שיכולה להכיל מספר רב של אנשים ההולם את מספר האנשים שהשתתפו ביציאת מצרים. האזור דל במקורות מים טבעיים, מלבד באר כרכום הנמצאת בקרבת מקום ומימיה מעופשים

היום, ניתן למצוא מספר מצומצם של גבי מים עונתיים. הבדואים מכנים אותו ג'בל עיידיד אשר מתורגם כ: *הר החוגגים*. גובה הרמה 800 מ, הפסגה הגבוהה בהר מתנשאת לגובה 842 מ'. מבמת ההר יורדים מספר ערוצי נחלים בהם: נחל שגיא היורד דרומה ונשפך לנחל פארן, נחל כרכום היורד מערבה, פונה מזרחה ונשפך לנחל פארן.

הגיאוגרפיה של הר כרכום

הר כרכום, נמצא בנגב התיכון, הוא נצפה ממרחק רב, מדרום, ממערב וממזרח. ההר בולט במרחב, וניתן לצפות בו מהרי אדום, מהרי ירדן, מההרים במרכז סיני ואפילו ממכתש רמון בצפון. דמות הקרנף שלו עם החוד בקצהו נשקפת ממערב וממזרח, ואין ספק שהוא שימש תמרור לנוודי המדבר במשך אלפי שנים בחצותם את המדבר.

איור 2 הר כרכום, מבט ממישורי פארן לכיוון מערב. שימו לב לדימוי הקרנף בקצה השמאלי

אוכלוסיית הנוודים, שהחלה להתקיים בנגב לפני כ-8,000 שנה (עופר בר יוסף 2008), יצרה את מערכת הדרכים הראשונה במדבר. היו אלו דרכים מקומיות, שקישרו ככל הנראה בין מקורות מים, שטחי מרעה, אזורי מגורים עונתיים ודרכי מסחר. ככלל, הטופוגרפיה תמיד הכתיבה את מסלול הדרכים בכל מקום, ואלה נמתחו בנתיבים קבועים ונחים שנשמרו לאורך שנים, ועד היום. מלבד נתיבי מסחר ותנועות אנשים דרכים אלו היו גם מקור להפצת רעיונות. בצדי הדרכים הוקמו יישובים, ובקרבתם נבחרו ההרים הקדושים שאליהם עלו השבטים השונים לרגל לחגוג את מסורתם. במישור פארן, לאורך הדרך להר כרכום, נראים לעין קברים ומקדשים, שבילים ודרכים מסתעפות, וסמני פעילות אנושית המלמדים על שימוש בדרכים אלו לאורך ההיסטוריה.

מיקום הר סיני לפי התנ"ך

לפי התנ"ך, כאמור, הר סיני נמצא בין הטריטוריות של עמלק ומדיין, בקרבת המדבריות צין ופארן וקדש ברנע, ובנקודת-ציון ידועה על הדרך בין מדיין ומצרים. לפי ענתי, הממצאים הגיאוגרפיים, והממצאים החומריים בהר כרכום, מבשרים התאמה לנתוני הסיפור המקראי. להר סיני שמות רבים בתנ"ך הוא קרוי *הר סיני*,

הר חורב, הר האלוהים, ויש אף רמזים גם הר פארן. במעמד הסנה הבווער אומר אלוהים למשה מתוך האש, (שמות ג) ה... אל-תקרב הלום; של-נעליך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת-קודש הוא. הר האלוהים, אם כן, הוא כבר הר קדוש עוד לפני שמשה מגיע אליו. יתרו כהן מדיין מכיר את הר סיני, שהמדבר הוא ביתו מאז ומתמיד, הוא בא אל משה החונה בהר הקדוש הר האלוהים (שם יח), יב ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלוהים, ויבוא אהרן וכל זקני ישראל לאכול-לחם עם חותן משה לפני האלוהים. איזה הר קדוש יש במרחב של הנגב שהוא קדוש יותר מהר כרכום?

מהתיאור הגיאוגרפי מהתנ"ך (שמות יט 2-3) משתמע לכאורה שהר סיני שוכן במדבר סיני. אין אנו יודעים היכן המדבר הזה אך ההר מוכר וידוע לכל השבטים והעמים החיים בסביבה. מתיאורים מקראיים ניתן ללמוד במקצת על מיקומו של הר סיני. אהרן מגיע אליו בקלות ממצרים (שם ד 27). יתרו מגיע אליו בקלות רבה ממדיין (שם יח 5). עמלק מצוי בקרבתו ומגיע להילחם עם ישראל ברפידים (שם יז 8). בקרבת ההר מים בכמות מספקת אפילו ל כיבוש שמלותם של בני-ישראל (שמות יט 10). פסוקים בספר שמות מלמדים על מיקום הזירה, והר סיני בתוכה (למשל שמות ב, ג) ...ויברח משה מפני ... וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר-האלוהים ח'רבה ... ויאמר ה' אל משה במדיין, לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ... מפסוקים אלה יובן שכשיוצאים ממדיין למצרים, בדרך איפשהו מצוי הר האלוהים, או הר חורב. כשיוצאים מכיוון מצרים למדבר עוברים בדרך את הר האלוהים. אהרן מגיע ממצרים ומצטווה "לך לקראת משה המדברה" ופוגש את משה בהר, כשזה מגיע לשם מכיוון ארץ מדיין. מכל מקום, האזור שבו מתמקד הכתוב בתיאור המאורעות הוא בבירור במדבר הנגב.

עמי המדבר ומדבריות

הר כרכום נמצא על גבול טריטוריות עמלק ומדיין הוא בעין תחום מפורז. הוא היה סמן עתיק במרחב שדרכו עברו שבטים נוודים גם מארצות במרחב בדרכם

למצרים. באזור זה עברו גם דרכים לניצול משאבים טבעיים במדבר. הנגב היה אוצר למשאבי טבע נחוצים במצרים. אלו כללו אוצרות ייחודיים כמו מכרות הנחושת שבאזור פונון, תמנע, ואספלט ומלח בים המלח. החיבור למצרים היה דרך מישורי פארן, לאורך נחל פארן, הפתוח הן מערבה, למישורי מצרים, והן מזרחה, לערבה, בהעדרו של מצוק ההעתקים בצד זה. באזור זה נוצר אפוא מעבר טבעי רחב, ונוח למעבר דרכים, לכל הרחבו של

הנגב. באזור זה גם מתנקזים כל הנחלים המקומיים לנחל פארן ומזמנים מקורות מים לעת-מצוא.

תיאורי הגיאוגרפיה בתנ"ך של יציאת מצריים ממקמת את הר סיני בגבולם של מדבריות שונים (סין, פארן, צין וסיני), ובגבולם של עמי האזור המוכרות מן הכתובים (עמלקים, מדיינים וקינים). מה שמשתמע מהמקרא שהמרחב הזה של מדבר הנגב מתאים לתיאורים אלו והוא כנראה הרקע והבמה שבם מתרחשת יציאת מצריים.

גובהו של הר סיני

התדמית של מראה הר סיני נגזר מהתהילה של סיפור יציאת מצריים. דמיון האנשים הפך אותו להר גבוה מתנשא מעל כל הרי המדבר. ההיסטוריון היהודי הפורה יוספוס פלביוס, שכתב במאה ה-1 לספירה, תיאר את הר סיני כהר "הכי גבוה שבנמצא". ההר שמזוהה היום ביתר מכל כהר סיני הוא ג'בל מוסה שנמצא בחצי האי סיני והוא מתאים לתפיסת הגדולה הזאת. זהו הר שמתנשא לגובה של כ-2.2 ק"מ והינו תלול מאוד. אך זה ידוע ומתועד שהר זה זוהה כהר סיני ע"י הלנה, אימו של הקיסר הרומאי קוסטנטינוס שהפך את הנצרות לדת המדינה הרומאית, במסעה בארץ הקודש במאה ה-4 לספה"נ. היום אמונה זו מקובלת רק על הזרם היווני האורתודוקסי.

הר כרכום הוא מתחזה להר, ולפי מראהו הוא נטול יומרות לתואר הנכסף. הוא אינו מתנשא על הרים סביבותיו ואינו פורץ לשמים, הוא נראה כאריה כנוע, רובץ ולא שואג. מאזור החניה לרגלי ההר הוא מתרומם בקושי לעוד כ-250 מ' במתינות לשיאו. ברם, כבר אמרו חכמים שהאדם עושה את המקום, ולא להפך. הר סיני זכה ליוקרתו כתוצאה מהאירוע שהתרחש בו, ולא הודות לסגולותיו. המדרש דווקא מקבל את הנחיתות של ההר, אולי בגלל הצורך להתאים את גובהו המתון לגילו המופלג של משה (80), שעולה ויורד בהר בזריזות שמונה פעמים לבקר את אלוהים. במדרש מסופר שכל ההרים רבו ביניהם על הזכות להיות הר סיני. כל הר פיאר את עצמו, את גובהו ואת מעלותיו, מלבד הר סיני שאמר "אני נמוך". לפי הפרוש אלוהים בחר לבסוף דווקא בהר סיני הנמוך והבלתי מתקבל על הדעת (מדרש תהלים ס"ח); כבר נפסלתם לפני בגבהות שיש בכם... אין רצוני אלא בסיני שהוא שפל מכולם. חכמים גורסים שהר סיני משקף את הצניעות של משה, שכזכור לא שש לקבל את שבט המנהיגות.

ממצאים ארכיאולוגיים בהר כרכום

מלבד ציורי הסלע הרבים, מזוהים בהר כ-120 מזבחות מאבן. למעלה מ-300 אתרים ארכיאולוגיים שנמצאו באזור המקיף את ההר. אתרים אלה, מאהלים, מזבחות, ישובים קטנים, מקדשים, מעידים על פעילות אנושית מתמשכת אך אין בהם מאפיינים של מגורים קבועים. אלו המעידים שההר היה אתר קדוש, מקום עלייה לרגל ולא ישוב קבוע, במשך דורות בשירותם של שבטי מדבר שונים.

מבחינה גיאוגרפית הסיפור של יציאת מצרים, ההר משתלב בעלילה, כפתור ופרח. ענתי משער כי הר כרכום היה ממוקם על נתיב נדידה ראשי, וכי שימש מרכז פולחני החל באלף ה-3 לפנה"ס. המאורעות ואזור הנדודים ביציאת מצרים תואמים לגיאוגרפיה המוצגת התנ"ך (נסביר זאת בהמשך), אך מכל בחינה אחרת, הממצאים בהר דלים, לא החלטיים ולא משכנעים. ענתי שחקר בהר מעל 20 שנה טוען כי הר כרכום מזהה כהר סיני וכי יש מספיק עדויות לכך. להלן מקצת הממצאים בהר כרכום ממחקרו.

הנקרה בראש ההר

בראש ההר, בגובה של למעלה מ-842 מ' מעל פני הים, קיימת בהר מערה לא טבעית, מעשה ידי אדם, ענתי מכנה אותה "הנקרה". במקרא מופיע תיאור המקום שמשה שוהה בהר, 40 יום ולילה, ושם הוא מקבל מאלוהים את עשרת הדברות: (שמות ל"ג, כא-כב). "ויאמר ה' הנה מקום

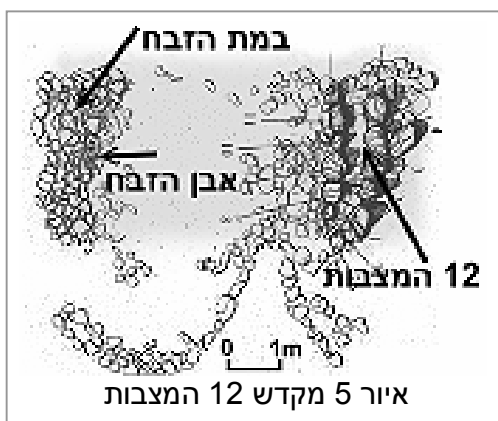

איור 4 הנקרה

אתי וניצבת על הצור. והיה בעבור כבודי ושמתך בנקרת-הצור ושכותי כפי עליך עד עברי". לפי הסיפור המקראי משה ואהרון, נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל עולים "אל ה'" כלומר להר שבו שוכן ה'. האל מתגלה בפניהם, והם רואים את ההדום המפואר שעליו מונחות רגלי האל. בניגוד למסורות מקראיות אחרות, המציינת כי ראיית האל גוררת עונש מוות, כאן אין האל פוגע בחבורת המנהיגים. חבורת זקני העם אוכלת ושותה תוך צפייה באל המתגלה לפניהם. האל אינו דבר אל חבורת המנהיגים הצופה בו, ולא נזכר כאן רמז על מתן חוקים או מצוות.

מקדש 12 המצבות

אתר 12 המצבות הוא אולי הממצא הארכיאולוגי המשכנע ביותר בתקופת התיאוריה הרואה את הר סיני בהר כרכום. הצירוף של מאפייני המקדש, מבנה מלבני, ומספר המצבות בו שונה משאר המקדשים בהר הנגב, וללא ספק שייך לתרבות שונה וחדשה. במקרא מוזכרות 12 מצבות בשלוש אירועים בלבד: במעמד הר סיני, בחציית הירדן, ובסיפור אליהו הנביא החוזר להר חורב. בשאר המקדשים לעומת זאת בהר כרכום אנו פוגשים רק 1-3 מצבות במקבצים על קיר המקדש.

איור 5 מקדש 12 המצבות

במדבר הנגב יש אלפי מצבות מסוגים שונים, ובשום מקום בעולם לא נמצא מבנה או מקדש ובו מקבץ בן 12 מצבות. מבנה, צורה, ועיצוב הם סממנים מובהקים של

אמונה ובמקרה זה ההבדלים מצביעים על השוני במאפייני תרבות. השוני של המקדש ממבנים אחרים בהר מצביע על כך שזאת תרבות חדשה ושונה מהאחרות שהגיעו להר.

כל הסמנים האמורים, קרי צורת המקדש, מספר המצבות, עיצוב השטח וחלוקתו, ההפרדה בין שני החלקים, מעידים על רוח של אמונה חדשה. ענתי רואה באתר 12 המצבות את המימוש האחד והיחיד למסופר בחומש למזבח שמשה בונה, (שמות כד 4), ויכתוב משה את כל דברי יהוה וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל. בפסוק הבא בסיפור של הקמת המזבח, מופיע תיאור טקס הקרבן, (שמות כד) ה וישלח את-נערי בני ישראל ויעלו עולות, ויזבחו זבחים שלמים ליהוה פרים. ו ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על-המזבח. ז ויקח ספר הברית ויקרא באוזני העם ויאמרו, כל אשר-דיבר יהוה נעשה ונשמע. ח ויקח משה את-הדם ויזרוק על-העם ויאמר, הנה דם-הברית אשר כרת יהוה עמכם על כל-הדברים האלה.

איור 6 אבן הזבח, מקדש 12 המצבות

האתר, למרגלות ההר, ממוקם ליד שרידיו של מחנה אוהלים קדום, ומכיל בצידו האחד מזבח לקורבנות ובצידו השני ושתי שורות של מצבות, שש בכל שורה. המקדש מחולק לשלושה אזורים. הצד השמאלי הוא רצפת אבנים, מעין במה, ובטבורה אבן הזבח. בחלק הימני של המקדש עומדות 12 המצבות שהוא המזבח. המרכז מפריד בין המצבות ובמת

הזבח, וניכר שזו הפרדה מתוכננת ומכוונת בין הקודש לאזור של הקרבן. צורת המקדש, 12 המצבות, תאור הטקס, והמיקום הגיאוגרפי מחברים את הר כרכום לאותו אירוע מכוון של קבלת 10 הדברות. התרגשות עזה עוברת בי כאשר אני מסביר את המעמד הזה למטיילים. זהו המקום היחידי בהר שאפשר אולי לגעת באותן המצבות שמשה נגע בידיו. אמונת משה התגבשה במדבר בהשפעת חותנו יתרו הכהן. הוא שהה במדין, 40 שנה, ולמד ממנו את סודות אמונתו וסביר שהוא הגיע עמו להר הקדוש ליתרו הכהן ולמדיינים.

המקדש המדייני

הר כרכום נמצא בנחלת המדיינים הוא הקדוש מההרים בנגב משה חי בתוכם ועלה לרגל עמם בחגיהם ושם אולי החלה להתבסס אמונתו באל אחד, שאחד מאפייניה הוא המבנה המיוחד של המקדש. המקדש המדייני בהר לפי ענתי קשור לסיפור העלייה של זקני העם עם משה להר סיני. משה עולה לבדו לגבעה שמתנשאת מעל המקדש ובה נמצאת הנקרה וזקני העם נשארים למרגלות הגבעה, במרחק בטוח של כ 1 ק"מ, מחכים לשובו ותוך כך אלוהים נגלה לפניהם כעקבות.

(שמות כד) **ט** ויעל משה ואהרן, נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, ויראו את אלוהי ישראל, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר, **יא** ואל-אצילי בני ישראל לא שלח ידו; ויחזו את-האלוהים, ויאכלו, וישתו. הם אוכלים ושותים ותוך כדי כך אלוהים מתגלה אליהם כעקבות שהשאיר מאחוריו. האל אינו פונה אליהם בדברים, לא במסר של מוסר ולא בילקוט מצוות. דומה שמטרת הסעודה היא קבלת מרותו של האל מצדם. לפי ענתי בקרבת המקדש יש גיאוגליפים שנראים כעקבות ענק, אולי של אלוהים, המשחזרות את האירוע המתואר.

ציורי סלע בהר כרכום

פרופ' ענתי טוען שמקצת ציורי הסלע בהר כרכום מעלים בתודעה סיפורים מקראיים, פירושי פסוקים, או מעמד המתואר ביציאת מצרים. הוא מביא לדוגמא ציורי אנשים מתפללים בידיים מורמות, המבטאים את בשורת השינוי מאמונה אלילית לאמונה באל אחד הנמצא בשמים. לפנינו מספר דוגמאות של ציורי סלע שענתי רואה בהם זיקה ברורה למקרא, ואלו הם: הנחש והמטה, הנזכרים בספר שמות כאמצעי ביד אהרן ומשה לחולל מופת בפני פרעה, אדם מתפלל לשמיים מרמז על עבודת האל; חרדון ונחשים, ביטוי לתלאות בני-ישראל במדבר, הנחש והמטה, הנזכרים בספר שמות כאמצעי ביד אהרן ומשה לחולל מופת בפני פרעה, ועין אלוהים עם שבעה קווי ריסים מצדה העליון ושבעה מצדה התחתון, לציון שבע פעמים שבהם נזכרת במקרא עין אלוהים מביטה מן הסלע.

לוחות הברית?

עין אלוהים?

אדם מתפלל

איור 8 הנחש והמטה

אמנם יש דמיון חזותי בין הציורים לפסוקי התנ"ך אך זוהי רק הזיה. נושאי הציור עשויים להתפרש לכיוונים שונים, ולשאת זיקה לאמונות שונות. כך למשל, העין עשויה להיות ההירוגליף של הורוס, האל המצרי. לדעתי הקשר בין ציורי הסלע לנושא יציאת מצרים רופף ולא משכנע.

סיכום

הר כרכום היה הר קדוש בכך אין ספק כלל. שיא הפעילות הדתית בהר מתרחש בערך בין 2500-3000 לפנה"ס אך קדושתו נמשכת וגם חופפת את תקופת יציאת מצריים בערך 1400 לפנה"ס. ממצאים ארכיאולוגיים בתקופה זו האתר היה נטוש, במשך מאות שנים בגלל בצורת כבדה שפגעה בכל המדבר, ללא סימנים של פעילות אדם.

חוקרי המקרא יצאו בביקורת קשה על התיאוריה של פרופ' ענתי מכיוון שלא נמצאו בו ממצאים ארכיאולוגיים מתקופת יציאת מצריים. יתר על כך הם יצאו בתרעומת על ניסיונותיו של ענתי להעתיק את יציאת מצריים לאלף שנים מוקדם יותר. התאריך המוקדם נגד את סימני התיישבות חדשה בבמת ההר, בישראל, בערך ב 1200 לפנה"ס. תאריך זה תואם יותר את התהוות הישוב היהודי בישראל לתאריך יציאת מצריים לפי התנ"ך.

להגנתו ענתי טוען שחוקרי המקרא טעו בקביעת תאריך יציאת מצריים והוכחות לכך הן בסיפורים אחרים בתנ"ך שגם הם אינם תואמים. למשל סיפור כיבוש הארץ בידי יהושע. הערים שנכבשו על ידי ממשיתו של משה כמו: עי, יריחו, ערד היו כבר נטושות בזמן, והרבה לפני, יציאת מצריים לפי התנ"ך. אך הן כן היו מיושבות באלף ה 3 לפנה"ס בשיא הפעילות הדתית בהר כרכום. עובדה זו לדבריו מחברת את האירועים המתוארים בתנ"ך לתקופה מוקדמת יותר. אמנם טיעון המיקום הגיאוגרפי של הר כרכום הוא חזק מאוד, אך גם להרים אחרים בתיאוריות של הר סיני יש פרשנות עם אותה יכולת סבירה של זיהוי. זיהוי הר כרכום נפסל בגלל חוסר הוכחות של ממצאים ארכיאולוגיים. אחרי 30 שנה של חקר ההר הדילמה הזו היא עדיין לא פתירה.

חוסר הממצאים מתקופת יציאת מצריים מביאה אותנו לשאלות הרבה יותר גדולות והן: איך אנחנו מסבירים את הופעת עם ישראל? והשאלה השנייה איך מסבירים את הופעת האמונה באל אחד? אלו הן עובדות היסטוריות שלא ניתן להתכחש אליהן ואין צורך להוכיחם. כל אלו החלו עוד הרבה לפני יציאת מצריים והשאלה היא למה חסרים הממצאים הארכיאולוגיים גם במקרים אלו? זה מסתורין שדורש הסבר והיחידי שניתן להיאחז בו היום שארוע הר סיני הוא אמיתי! השאלה היא איפה הוא? ובכן בשביל לענות לשאלה זו צריך תיאוריה חדשה לגבי הר סיני. אולי נציג אותה בהמשך!

מקורות

בר יוסף, ע. 208: הפרה-היסטוריה של ארץ ישראל
ענתי, ע. : הר כרכום לאור התגליות החדשות הוצאת אריאל
רוטבלום, י 2011: פירוש משמיים, פענוח ציורי סלע בנגב